

Egy régi bánági magyar lap

Statisztikusok kimutatták, hogy gyorsan fejlődő társadalmunkban az ember ismeretigénye nem csupán a jelen alapvető kérdéseire terjed ki, hanem a letűnt korszakok, a történelmi fejlődés törvényszerűségeinek minél alaposabb megértésére is. A múlt megismerésére fokozottabb tendencia mutatkozik ma, mint bármikor. S ez — úgy véljük — természetes, hiszen a múlt valóságaira építünk. Mindinkább igényeljük hát az olyan munkákat, melyek képesek bővíteni, emelni napjaink ismeretszintjét, s lehetőséget adnak arra, hogy összekapcsoljuk a jelent a múlttal. Ilyen terepen jó lehetőséget nyújt a régi jeles lapok tanulmányozása. Segítségével alaposabban megismerjük a letűnt idők népi törekvéseit, a gazdasági, kulturális fejlődést, összevethetjük napjaink eredményeivel. A sajtómonográfia-írás azonban még nem kapta meg művelődési életünkben az őt megillető megbecsülést, noha történelmi forrásértéke vitathatatlan. A lapok zöme kisebb-nagyobb mértékben tükrözi az adott kor társadalmi viszonyait, gazdasági, szellemi életét. Az a tény, hogy az újságcikkek bizonyos beállítottságú szerzők írják, fejtik ki bennük véleményüket, még nem jelenti azt, hogy az utókor képtelen az igazságot kihámozni belőlük. Levéltári forrásainkat is mérlegeli a történész a tények megállapítása érdekében.

Jakab Elek *Az erdélyi hírlapirodalom 1848-ig* című munkát írta, Kristóf György az abszolutizmus korának, Jordáky Lajos a XX. század első felének erdélyi hírlapirodalmával, Beke György pedig a felszabadulás utáni egyik legjelentősebb sajtótörténetével, a Brassóban megjelenő *Népi Egységgel* foglalkozott.* De ezek csak például szolgáljanak. E munkák — a legutóbbit kivéve — kimondottan sajtótörténetek. Beke tanulmánya a felszabadulás utáni időszak gazdasági, politikai kérdéseivel foglalkozik, részletesen elemzi az erdélyi magyarságnak a román néppel és más nemzetiségekkel együtt vívott harcát a nemzeti egyenjogúság elismeréséért, a demokratizálódásért. Tehát a szerző nem a lap történetét, hanem írásai alapján a felszabadulás utáni történelem összes kérdését tárgyalja.

Dolgozatunkban e két módszer összekapcsolását kísérreljük meg, amikor a mintegy 125 évvel ezelőtt megjelent temesvári *Delejtű* (*A tudomány, anyagi érdek és szépirodalom közlönye*) tevékenységére emlékezünk. Jelentőségével évekkal ezelőtt Benkő Samu részben már foglalkozott. Mi nem csupán a *Delejtű* megalakulásának körülményeiről, a kiadási, szerkesztési, terjesztési nehézségekkel kívánunk foglalkozni, hanem a benne tükröződő múltat is vázolni óhajtjuk. Történelmi dokumentumnak tekintjük e lapot, annál is inkább, mivel szerkesztője jeles történész, Pesty Frigyes volt.

A *Delejtű* cikkei alapján alkalmunk van megismerkedni a Bánág népei történetének 1858—1861 közötti szakaszával. Ez az egyetlen korabeli magyar lap e tájon, hetenként jelent meg 8 oldalon, ami egyenlő napjaink negyedikvnyi alakú öt és fél-hat oldalnyi újságjaival. Mivel később a lap gyakran nagyobb terjedelemben jelent meg, megközelítő számítások szerint az 1858—1861 között nyomtatott számok elérték a 2000 oldalt, azaz mintegy négyszáz oldalnyi nyolcad ívrétű 5 kötetet. Úgy véljük, ilyen mennyiségű írás kétségtelenül igen értékes anyagot tartalmaz a kor történelmi fejlődésének megismerése szempontjából. A lap tanulmányozása annál is fontosabb, mivel a Temesközről más hiteles adatok a szűkmarkú abszolutisztikus rendszer adatokban szegény levéltárain kívül alig állnak rendelkezésünkre.

Az Alexander von Bach megszemélyesítette korszak — hiszen az uralkodó I. Ferenc József-ről a művek hallgatnak — osztrák neoabszolutizmus elnevezéssel került be a történelembe. Új azért, mert nem egyszerű folytatása az 1848—1849-es forradalom megdöntötte régi abszolutizmusnak, hanem annak modern változata, mivel elfogadta a jobbagység felszabadításának törvényét, támogatta a kapitalista

* Sajtótörténettel foglalkozott a Korunk 1974-es évkönyve is. — A szerk. megj.

viszonyok fejlődését az iparban, intenzív hiteléletet s a modern közlekedési eszközök bevezetését biztosította. 1848-ban megszűnt a robot, a volt jobbágy a paraszti birtok tulajdonosa, a volt céhlegény kézműipari inas vagy segéd, esetleg gyári munkás lett, s törvényileg mindenki szabad polgárrá vált. De senki sem tehetett semmit, mert akarátát, mondanivalóit az abszolutista államhatalom gátolta, ellenőrizte. Községi, városi, megyei szinten idegenek parancsoltak, kiknek más feladatuk nem volt, mint, ha kellett, „executióval” is, behajtani a kivetett adót. Feladatuk volt az is, hogy fennen hirdessék az abszolutista állam nyelvének, a németnek kötelező ismeretét, használatát a közigazgatásban. Ebből következett az is, hogy az államhatalom szervei szigorú figyelemmel kísérték minden nemzeti megnyilvánulást, a lapok, folyóiratok megjelenését, nemzeti jellegű egyesületek létesítését, tevékenységét. A Bach-féle neoabszolutizmus, mely 1849 és 1859 között nehezedett az országra, nemzeti jellegétől kívánta megfosztani a korabeli társadalmat.

Ilyen viszonyok között jelenik meg és tevékenykedik a *Delejtű*, mely irányítója kíván lenni a korabeli bánági magyar társadalomnak. Pesty Frigyes szerkesztői előszavában hangsúlyozza, hogy a lap „jelentősége abban fekszik, hogy az olyan vidéken jelenik meg, hol eddig semminemű magyar közlöny nem volt”. Nem politikai jellegű a lap. Erre Pesty nem kapott engedélyt. A nemzeti jólétet, nemzeti művelődést és vagyongyarapodást igyekszik elősegíteni. „Lapjainkkal közös törekvésünk mellett azon leszünk — írja a szerkesztő —, hogy hazánk déli részeinek óhajai, kívánalmái, szükségéi a Delejtűben tárgyalassanak, hogy az itteni föld termékei, az itteni lakosok iparszorgalma, nyilvános élete, múltjának emlékei, szokásai megismertessenek.”

A lap abban az időben jelenik meg, amikor a közép- és délkelet-európai népek nemzetté formálódnak, s amikor bármely megnyilvánulás gazdasági, kulturális, társadalmi vonatkozásban a nemzet törekvéseinek kifejezője, tehát politikai jellegű volt. Ezért nem tiltakozott Pesty Frigyes, amikor az abszolutizmus védői megtiltották, hogy politikai kérdésekkel is foglalkozzék. Nem zavarta az sem, hogy lapját nemegyszer elkobozták arra való hivatkozással, hogy államellenes magatartású cikkeket tartalmaz, s hogy őt figyelmeztetésben részesítették. Tudta, hogy lapjának minden sora termékeny talajra talál, s a hiányzó számok még nagyobb ellenállásra ösztönzik az olvasók táborát az abszolutizmus ellen. A *Delejtű* a bánági magyar lakosság irányítója kívánt lenni gazdasági, kulturális, társadalmi szempontból, de nincsen olyan száma, mely ne utalna az együttélő magyarok, románok, németek, szerbek közös alkotásaira, haladó hagyományaira, szükségszerű együttműködésére. Rovatai tükrözik a történész Pesty Frigyes nézeteit s a korszellemet. Vezércikket nem közölt. Ehelyett alkalmi gazdasági, történelmi jellegű írások jelentek meg az első oldalon. Tárcarovata alig érdemel említést, hisz későbbi nevesebb szerzőktől, mint Jókai Mór, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Eötvös József, semmit sem közöl. Irodalmi, művészeti rovata gyakran elemző jellegű, de nem ritka itt az egyszerű ismeretközlés sem. A *Heti szemlében* igyekszik a szerkesztő gazdag, sokoldalú ismeretanyagot közölni a Bánágból és más területekről. Ezt követi a *Temesvári újdonságok* rovata, érdekes gazdasági, kulturális, társadalmi vonatkozású ismeretközléssel. Nagybecsű történelmi és kultúrtörténeli forrással bír a *Szerkesztői üzenetek* rovata.

Temesvári levelezői már a lap megindulásakor küldtek cikket a szerkesztőségbe. Maga a szerkesztő néhány hír megfogalmazásán s a szerkesztői előszón kívül az első számokban nem is közölt mást. Helyi levelezői gazdasági szakemberek, kik az ipar és mezőgazdaság kérdéseiről cikkeztek. Rövidesen jelentkezett a vidéki levelezők táborának igénye. Lassan sorakoztak is a szakírók, jellemző módon első sorban történészek. Köztük találjuk a kor legnevesebbjait: Szilágyi Sándort, Szabó Károlyt, Szalay Lászlót, Fényes Eleket és másokat. E terület sok történelmi problémáját tisztázták e történészek. Más vonatkozásban azonban még az 1860-as számok szerkesztői üzenetei között is ezt olvashatjuk: „Mintha valamennyi vidéki értelmiség karthauzinak szegődött volna.” Így viszonylag kevés cikket közölhetett a lap a Bánág különböző falvaiból. Ebből kifolyólag a *Delejtű* csak szerény falu-történelmi dokumentációt hagyott ránk, éppen úgy, mint a levéltárak, noha ebben az időben nem egy magyar falu vagy telep keletkezett ott ezen a tájon. Hűséges vidéki levelezője csupán Észak-Bánágra irányította figyelmét, s közölt valamelyes anyagot az itteni településekről.

A nagyvárosok levelezői értékes cikkeket küldtek a lapnak Aradról, Kolozsvárról, Brassóból, Pestről, Bécsből. Pesty lapja minden számában üzen levelezőinek, és sürgeti a cikkeket küldését, ami igen gyakran késett, hisz a postaszolgálat még gyermekcipőben járt. Temesvárról kocsijarat naponta csak egy volt Erdély felé, a vonat pedig Temesvártól Bécsig 44 órát döcögött. Megtörtént, hogy a lap kilenc nap alatt jutott Győrbe, nem egy esetben 10 nap alatt, Prágán vagy Brassón

keresztül. A jól felkészült történész vezette *Delejtű* talán ennek következtében nem kívánt politikai jelleget ölteni, hiszen a gyorsan változó politikai eseményekről időben teljes képet az olvasónak úgysem adhatott volna. A kor szokásainak megfelelően a lap nemegyszer a különböző városokban megjelenő újságok (*Kolozsvári Közlöny, Magyar Sajtó, Vasárnapi Újság, Pesti Napló*) híreit, tudósításait veszi át, utalva a forrásra.

Mit böngészhet ki az olvasó a *Delejtű*ből a falvak társadalmára vonatkozóan? A forradalom felszámolta a jobbágyrendszert. Új világ született. A paraszt földjének tulajdonosa, ura lett. Nem kellett — a törvények szerint — többé robotolnia. De tudomást szerzünk innen másról is. Új gazdasági rendszer bevezetésére volt szükség, hogy az új viszonyoknak megfelelően a mezőgazdaság fellendülhessen, a parasztság jobban élhessen, s mint áruhátródkodó hozzájárulhasson a modern kapitalista termeléshez. „A földművelés és gazdaság alapos tudománya nélkül a földbirtok mindenütt csak teher — olvashatjuk a lapban —; egy minden emelkedést s szabadabb tevékenységet leenyvező iszap; hasonló levén a rabszolga munkájához, mely csak kenyérrel, de azzal is ritkán fizet igazságosan.“ A fejlett mezőgazdasági termelést nem ismerték sem a földesurak, sem a parasztok. A paraszti földek mélyen beekelődték a földesúri földekbe. Parcellák, sávok egész sora tarkította a nagy uradalmakat, ami akadályozta az ésszerű gazdálkodást. Még a leg-egyszerűbb művelési formát, az ugartartást sem lehetett zavartalanul, nézeteltérések nélkül üzni. Itt az 1848 utáni osztályharc gyökere. A szétszórt földcsekéken a parasztok alapos művelést nem végezhettek, mert a távolság egyik földrészcsektől a másikig sok órai, sőt napi szekerezésbe kerül. Ezért volt a távolság a tagosításra, a földek egy tagba összesítésére. De az államhatalom vajmi keveset tett ebben a kérdésben. A *Delejtű* szerint a Bánságban 320 ilyen helység volt, s így a paraszt helyzete az 1848 előtti időkkel szemben alig változott. Életszínvonalá alacsony, élelme egyszerű és szűkös, szellemi élete csupán a hagyományok ápolásában jutott kifejezésre; újságot nem olvasott, falun ritkán akadt egy-egy kalendárium, melynek meséit, tudósításait és tanításait néhány olvasni tudó ember továbbadta.

Sajátos bántási helyzettel ismerkedünk meg a lap cikkei nyomán. Itt roppant területű kincstári és alapítványi birtokok voltak, melyeket a parasztok haszonbérben műveltek, minek következtében érdekelve voltak a termelésben. Fele, negyede, esetleg harmada a terméknek az övék volt. Ezek a parasztok több helyen kedvezőbb helyzetben voltak a tulajdonnal rendelkező parasztnaknál, mert — gabonatermő vidék lévén, hol kevesebb munka is elég — annyi földet bérelt minden paraszt, amennyit meg tudott művelni. E földek jó részét telepes magyar községek lakói művelték.

A mezőgazdaság fellendítésére, irányítására a *Delejtű* gazdasági egyesület megteremtését sürgette, amelynek egyaránt tagjai legyenek nagybirtokosok és parasztok. Fő feladatai közé sorolja a hitelélet megszervezését, támogatnia kell továbbá a mezőgazdaság színvonalának emelkedését elősegítő intézmények, iskolák alapítását. Magyar „gazdaiskola“ létesítését kívánja Temesváron, román nyelvűt Lugoson és németet Zombolyán, úgy, hogy „mindenhol a másik két nyelv is gyakorlatilag tanítassék“. Emellett javasolta mezőgazdasági tantárgyak bevezetését a kiszélesedő elemi iskolai oktatásban. A falusi levelezők szervezésével arra törekedett, hogy a szétszórt jellegű magyar falvak magukról állandóan hallassanak, s eljusson hozzájuk minden, ami felemelkedésüket szolgálja. A lap feladatául tűzte ki a vidék ipara fejlődésének támogatását is szakcikkek, tanulmányok közlésével.

Történeti visszpillantást is ad a Krassó megyei bányavidék altalajkincseinek kibányászási formáiról a rómaiakig visszamenően. A kőszén felhasználását a lap megjelenése idején még alig kezdték meg. A cikkírók mégis sokat hangsúlyozzák a szén jelentőségét, különösen a fában és más tüzelőben szegény Bánságban. Pesty Frigyes az arany előfordulásáról cikkezik. „A cigányok — írja —, kik egyedül mint aranyosok Csiklován (Oravica mellett), Dognácskán és a katonai végvidékeken letelepedtek, eléggé bizonyítják, hogy már régebbi korban itt aranyércmosók és fekhelyek léteztek.“ „Mennyi értéket rejtenek majdnem értéktelen öserdeink, ártéreinink, ingoványaink — írja másutt a lap —, mit nem lehetne teremteni használatlan vízerőnk, bőséges terményeink, sőt csupasz útaink mellékeiből? — ha azok hulladékait keresnők is.“ Sürgeti „a szakképzését az ifjú nemzedéknek, mert a bányai nyersanyagot külföldön dolgozzák fel“, s ez óriási hátrányt jelent az itteni társadalom számára.

A lap siet konkrét támogatást nyújtani az ipari tevékenységet folytatni akarók számára. Hitelintézet felállítását, szegény sorsú iparosokat támogató segélypénztár létesítését, a kereskedelmi és iparkamara munkájának megjavítását ösztönző iparegylet alapítását, szakiskolák felállítását, a postaszolgálat megjavítását, utak építését, utcák kikövezését követeli. Örömmel üdvözli a Temesvár—Báziás

vasútvonal megnyitását 1858. július 18-án, és ugyanabban a számban az első gázlámpák megjelenését Temesváron. Lelekesítő célzattal karol fel és ismerteti a szerkesztő minden ipari kezdeményezését, s helyet biztosít a lapban ilyen irányú közléseknek. Annál is szívesebben tette ezt, mivel a temesvári iparosegyletnek titkára volt, s más közéleti szerepet is betöltött. Pesty Frigyes történész a tett embe-
berek voltak: lelkesített, tanácsokat adott, szervezett. Megértette kora követelményeit.

A *Delejtű* néhány éves tevékenysége egybeesik a nemzeti önismeret fokozott megerősödésének időszakával, amikor a Közép- és Kelet-Európában élő társadalmak nagykorúvá válnak, és kitarul a kapu előttük a „férfikor” feladatainak megoldására. A kor nagyjai e feladatokat a gazdasági tevékenység mellett a szellemi fejlődés növelésében, elmélyítésében is látták. Nem véletlen, hogy a *Delejtű* 1860. évi egyik számát a *Vasárnapi Újságból* vett felhívással indítja: „Mindenekelőtt törekedjünk szellemi erőnk kifejtésére, evégből pártoljuk különösen az irodalmat, mert a történelem és tapasztalatai bizonyítják, hogy virágzó irodalom nélkül soha nemzet naggyá nem lehetett. Századunk jelszava a felvilágosodás. Ki nem akarna a korszellemmel haladni? Ki ne akarna műveltségre, fölvilágosodásra szert tenni?” Kétévi szerkesztői munka után a gazdasági élet fellendítését legfontosabbnak tekintő Pesty Frigyes helyt ad a lapban a kulturális értékek terjesztésének, ápolásának.

Szükség volt erre Temesváron és e várost környező vidéken, ahol az anyanyelvű irodalmi élet ekkor kezd kialakulni. Magyar nyelvű író, költő abban az időben, akit ma is nagynak tekintünk, alig található. Itt Pesty Frigyesen, Ormós Zsigmondon és egynéhány kisebb jelentőségű írón kívül csak vagyonos iparosok, mezőgazdák, nagybirtokosok nevével ismerkedhetünk meg. De mégsem marasztalható el a nemzeti műveltség fejlesztése Terén sem Temesvár, sem a vidék szóránymagyarsága. Értesüléseket szerezhetünk több magyar falu problémáiról, iskolák létesítéséről, könyvtárak felállításáért folytatott küzdelméről. A kulturális élet megerősödését olvashatjuk ki a lapból, azt, hogy ebben az időben létesül egy 4000 kötetes közkönyvtár Temesváron. Volt a városnak olvasóegylete, verseket, énekeket, szindarabokat előadó mesterlegény-társulata, zeneegylete, leánytanodája, nyomdája, elemi iskolái, egy, a tantárgyak zömét német nyelven tanító főgimnáziuma, melynek ifjúsága 1858. decemberétől sztenográfiai kiképzést is nyert. Kiderül a lap hasábjairól, hogy a Bánság magyar vagy magyarul tudó lakói közül sokan ismerik Jókai Mór, Arany János, Petőfi Sándor, Kölcsey Ferenc, Etövös József és mások munkásságát, éppen az említett közkönyvtár révén. Többet olvasták az abban az időben más városban megjelent lapokat is, így a *Kolozsvári Közlönyt*, a *Vasárnapi Újságot*. A *Delejtű* szerkesztője a lap 1859-es évfolyamának nyolc számában teret szentel olyan cikkeknél, melyek a néphagyományok gyűjtését szorgalmazzák. Példaképpnek tünteti föl Ipolyi Arnold, Kriza János és Kővári László ilyen irányú munkásságát. „Majd minden újabb fejlemény kifelé vonzza a figyelmet — írja a *Néphagyományok gyűjtése ügyében* cikksorozat szerzője, Karcsai G. álnevet használó Csaplár Benedek —, de hadt legyen így egy csekély remény fejében is kockáztatva a jó szándék a néphagyományok gyűjtése kérdésében.” Hogy még erősebben támogassa e törekvést, Pesty Frigyes az 1859-es évfolyam kilenc számában közzéteszi Ránosztai Rezső írását a Szatmár megyei Dobra népszokásairól. Siet Pesty közölni Dés város községi tanácsának azt az elhatározását is, hogy 200 forint pályadíjjal jutalmazza azt, ki a helység történetét megírja. Több számban foglalkozik nem egy helység (pl. Lugos, Resica, Oravica) történetével, Khern Ede a Szent Anna-tóról, Bálványosvárról és a székely kalákaról szóló regéket közöl a *Delejtűben*. Ezek hatására kapcsolódik be néhány közeli falu tanítója és papja a néphagyománygyűjtési munkába. Cikkeiket közli a lap, tevékenységükből azonban nem születtett nagyobb lélegzetű, maradó mű.

Temesvárnak akkor nem volt színtársulata; az aradi látogatta a várost rendszeresen, és tartott magyar nyelvű előadásokat. A színrre kerülő darabok: Szigligeti Edétől a *Falusiak*, a *Szökött katona*, a *Csikós*, a *Fidibus*; Jókai Mórtól a *Dózsa György*, Katona József *Bánk bánja*, Shakespeare *Hamletje*, Scribe-nak a *Cárnó* című darabja. Ez utóbbiakban Egressy Béni is föllépett. A történelmi hűség kedvéért mindehhez még annyit fűzünk: „A magyar színidény alatt — írja a szerkesztő — úgyszólván üres volt a ház, és szemünk hiába kereste azokat a páholyokban, vagy földszint, kik magyar nemzetiségüket minden alkalommal annyira szeretik fitogtatni.” Az 1859. év nyári idényéről van szó. Még 1861-ben is ezt olvashatjuk: „Szeretnők, ha az annyi sok magyar lakostársaink közül többel találkozhatnánk a lelki üdülés nemzeties szellemű színhelyén.”

A történész Pesty Frigyes tág teret nyitott lapjában a történelmi cikkek számára, elsősorban a Bánság múltjára vonatkozóan. Ő maga is sok ilyen tanulmányt írt, és számos ismert történészt nyert meg közlésre. Emellett *Történelmi Okmány-*

tár rovatában igen sok dokumentumot közölt, melyeket ma is haszonnal tanulmányoznak történészeink. Pesty a nemzeti önismeret elmélyítése szándékából létesítette a rovatot, és vezette kiváló szakértelemmel. Több cikk foglalkozik a magyarok eredetével, Attila történelmi jelentőségével, a törökök és Habsburgok elleni harcokkal, nagy történelmi személyiségek szerepével, tetteivel, így Kinizsi Pál életével, Mátyás király uralkodásával, Bethlen Gábor sajátos politikájával. Helyi dokumentáció alapján tüzetes vizsgálat alá veszi a Bánság történetét a legrégibb idoktól az 1848-as forradalomig, kiemelve Temesvár szerepét, a Hunyadi János építette vár jelentőségét a törökök elleni harcokban, a vidék lakóinak küzdelmét az idegen uralom ellen. De nem jellemző a lap e hasábjára a szűk lokálpatriotizmus. Olvashatunk a cikkeik között Bécs török ostromáról, Nagyvárad elvesztéséről 1660-ban, Dáciáról és a hajdani románokról stb. Közli a lap Bethlen Gábor végrendeletét 1629-ből, ismerteti a Partium történetét, az 1860 áprilisában tragikus körülmények között elhunyt Széchenyi István szerepét stb. Figyelemmel kíséri a szerkesztő a megjelent történelmi munkákat, és siet beszerezni őket ismeretetés végett.

A *Delejtű* olyan időben jelent meg, amikor a Bánságban együttélő románok, magyarok, németek és szerbek közötti több évszázados kapcsolat szorosabbá tételére megszülettek a feltételek. Bach neoabszolutista rendszere 1859-ben megbukott, s megszűnt a nemzetiségi gyűlölséget szító nemzeti megkülönböztetés. A vidék lakosságának nyakára hozott idegen jegyzők, adószedők nagy része eltávozott, a városok, falvak saját kezükbe vették a vezetést az ott lakók arányos képviselete alapján, ami lehetővé tette az együttműködést. Ismét igazolódott, amit a publicista és történetíró Barițiu hangzottatott: „Gyűlölet, gyűlölködés ismeretlen a nemzetek között, ez csak a vagyonosok és privilegizált osztályok között van.” Hasonlóan nyilatkozott Csákvár bánsági községben az 1861. március 28-án megválasztott képviselő magyar, román és német nyelven: „Míg a hajdani századok sötét korszakában az emberek egymás elleni fölusztására a vallást használták fel, az újabb időkben és különösen az utolsó évtized alatt a különféle nemzetiségek eszméjét használták arra, hogy ezen ürügy alatt kíséreljék a nemzetek egymáshoz közeledését és testvériesülését aláásni, a visszavonás és gyűlölet mételyes konkolyát köztük elhinteni.”

A megértés szelleme elmélyülésének számos példáját szedegethetjük ki a *Delejtű* mintegy 2000 oldalából. De nem az elszórt példákkal kívánja a történész ezt igazolni. Az egész lap koncepciója erre épül. Pesty Frigyes jól ismerte a bán-sági társadalmat, ennek múltját és az adott időszakot. Ezért lelkiismeretes munkával arra törekedett, hogy erősítse a népek közötti addigi kapcsolatot, most a nemzeti önismeret e fontos szakaszában. Kellő súllyal érinti a román, magyar, német, szerb lakosság alapvető problémáit, kultúrája, iskolái, színelőadásai fejlődésének szükségyszerűségét, s arra törekszik, hogy egyetértsen vele mindenki, aki a *Delejtűt* olvassa. Büszke volt arra, hogy lapját nemcsak a Bega és Temes vidékén, hanem Bukarestben, Pesten is olvasták. Olvasótáborának növelése érdekében számos útleírást közöl Európa különböző vidékeiről.

Szívesen emlékezett meg arról, hogy 1858 őszén Lippán egy román nyelvű színtársulat két előadást tartott, hogy 1860 elején a temesvári Hazai Vilmos-féle nyomdában Emeric Baziliu Stănescunak román nyelven jelent meg *Povești* című munkája, hogy Marienescu magyarhoni és erdélyi román népdalgyűjteményen dolgozik, hogy a román fővárosban Koós Ferenc és Váradi Odön fizetési felhívást bocsát ki a közeljövőben megjelenő *Bukaresti Magyar Közöny* előfizetésére, hogy az Erdélybe látogató Eötvös József utazását lelkesen üdvözölték románok, magyarok, szászok, hogy Magyarszentmárton és Szerbszentmárton bán-sági községek ifjúsága közös kulturális akcióban vett részt. „És ez mind nem előkészített dolog — írja a lap —, hanem a köznép önszive sugallatának kifolyása volt. Ki ne örülne a népek és nemzetek egységén, barátságán? Áldás a népek egységére, átok a rút visszavonásra.” Lelkesedett azon, hogy Bukarestben 1860. június 4-én a *Hunyadi László* című operát adták elő, melyen Cuza fejedelem is megjelent; hogy Ács Károly kiadta a román népköltészet első füzetét magyar nyelven. Ismerteti a bán-sági népek történetét, irodalmukat, néhány népszokásukat. Közöl szerb, román népmeséket, s regisztrál minden eseményt, ami érdeklődésre számíthat az együttélő népek kapcsolatának elmélyítésében.

A *Delejtű* megjelenik négy évfolyama a bán-sági viszonyok alaposabb megismerését teszi lehetővé. Ez a négy év olyan történelmi időszakot ölel át, mely kezdeményezéseken és eredményekben gazdagabb több évtizedes fejlődési szakasznál. Most kezdenek ugyanis beérni az előző években, évtizedekben megkezdett munka gyümölcsei mind a gazdasági, mind a kulturális életben. Gyárak létesülése a kapitalista gazdálkodás előretörése, az első vasútvonalak megépítése, az utcai gázvilágítás bevezetése, mely világviszonylatban is az első helyre teszi Temesvárt, a

proletariátus megjelenése, vízszabályozás, utak építése, városrendezés, a fejlettebb mezőgazdaság meghonosodása a vidéken éppen úgy, mint a szervezettebb művelődési élet, mind azt igazolja, hogy ezek az esztendők csúcscszakaszai a fejlődésnek. Amit említettünk, csak néhány példája az abszolutizmus után feltörő kulturális tevékenységnek, iskolák, könyvtárak létesítésének, anyanyelvű színházzervezésnek stb. Azt a képet, amelyet a *Delejtű* nyújt, a levéltári adatok csupán kiegészíthetik, pontosabbá tehetik, de lényegében nem módosíthatják.

Más lap, hetilap áttanulmányozása is hasonló eredményekre vezethet. Eddig sokan közülünk, történészek közül arra törekedtünk, hogy egy-egy kérdést kövessünk végig lapjainkban. (E kordokumentumokban található ceruzajelzettek ezt igazolják.) A gyűjtött anyagot aztán összegeztük, talpra állítottuk az általános fejlődés törvényszerűségeinek elve alapján, s így jelentkezett a sablon, a minden nép egyforma története. Úgy véljük, hogy egy-egy lap minden rovatának sokoldalú tanulmányozása alaposabb képet ad a kor sajátos népi törekvéseiről, küzdelmeiről, az eredményekről, kudarcokról, az illető társadalom múltjáról. Az ok és okozat keresése ilyen formában eredményesebb lehet.

Kovács József

Buday György fametszete